

KAARTEN VAN OOSTENDE EN OMGEVING
VAN VOOR HET BELEG VAN 1601-1604

door J.B. DREESEN

Voor de studie van de plaatselijke geschiedenis zijn oude kaarten en plannen van uitzonderlijk belang. Zij geven ons, beter dan gelijk welke beschrijving, een gedacht van het vroeger uitzicht van een streek. Zij leren ons de veranderingen die, door de tijden heen, werden aangebracht aan landerijen en wegen. Zij duiden ons de plaats aan van verdwenen gebouwen, waterlopen, bossen en plassen. Oude plaatsnamen die er op voorkomen herinneren aan oude toestanden of bijzondere gebeurtenissen.

De oudste topografische tekeningen van enige betekenis dateren meestal uit de 16de eeuw. Er bestaan weliswaar enkele oudere zichten maar het is onder Keizer Karel en diens zoon Filips II dat, tussen 1550 en 1565, steden en versterkte plaatsen stelselmatig in kaart werden gebracht. Het was de befaamde geograaf Jacob Roelofs VAN DEVENTER die dit werk tot een goed einde bracht. Zo bestaan er van Oostende, Oudenburg en Gistel, door hem getekende plannen.

Sedert die tijd diende ons land meerdere malen tot slagveld voor vreemde legers. Dit gaf dan weer aanleiding tot het maken van nieuwe plannen die van belang waren voor de krijgsverrichtingen.

Om een overzicht te krijgen van wat er aan kaarten en plannen voor een bepaalde stad of streeks beschikbaar is kunnen we beroep doen op de diverse archieven. Maar het is eenvoudiger na te gaan of er geen handleiding bestaat die een overzicht geeft van wat er voor een bepaalde streek aan kaarten beschikbaar is.

Voor Oostende en omgeving beschikken we over : A. VERBOUWE "Iconografie van het arrondissement Oostende", uitgegeven, in 1955, als derde deel van de "Iconografie der Gemeenten van Westvlaanderen". Deze Iconografie bevat niet alleen een opsomming van plannen en kaarten uit vorige eeuwen, maar ook gezichten die voorkomen op schilderijen of tekeningen.

VERBOUWE sloot zijn werk af in 1900. Hij heeft niet de pretentie volledig te zijn en de gegevens die hij verstrekt zijn niet altijd feilloos, maar het is een handig werk voor wie een algemeen beeld wil hebben van wat er, voor Oostende en omgeving aan kaarten en plannen beschikbaar is.

De bijzondere bronnen waar we kaarten en plannen van Oostende en omgeving kunnen aantreffen zijn uiteraard de archieven. Hierbij denken we aan de rijksarchieven van Brussel, Brugge en Gent, de archieven van Simancas (Vaticaan archief), Rome, De Haag en Parijs.

Buiten dat zijn er de nationale bibliotheken van Brussel, Madrid, Wenen, Den Haag en Londen.

Maar ook de Dienst Stedebouw van ons bloedeigen stadhuis heeft een reeks historische plannen. De meeste hiervan zijn kopijen van oudere stukken. Zij werden tijdens W.O. II getekend door de

beschikbare tekenaars van de dienst. De oorsprong is niet altijd vermeld en sommige plannen zijn wat fantasierijk bijgewerkt.

Er zijn ook kaarten en plannen die gepubliceerd werden in boeken over Oostende en omgeving. Hierbij vermelden wij BOWENS, VLIETINCK, PASQUINI, MULLER, FLEMING, GAMURINI, HAESTENS, CHAPPUY, BAUTARTIEU, SANDERUS, GUICCARDINI, BLAEU, DANCKAERT, COCKX, LAURENT, enz. Sommige van deze reproducties zijn nagetekend met soms al de gevolgen vandien.

In de hiernavolgende bladzijden behandelen we enkele kaarten van voor het beleg. Sommige van deze kaarten komen in VERBOUWE voor, andere niet. Dit wordt telkens bij de kaart vermeld.

1. Rijksarchief Brugge. Kaarten en plannen nr. 488.

Copie van een kaart van 's Heerwoutermans Ambacht uit 1553. Vernieuwt en in alles gecopieert 2 maart 1652. Gemaect en gecolationeert 1720 door NOLLET. Gereduceert op het vierde van de proportie op 4 jan 1766. Gilliodts, Lauwers, Drubbel.

Komt niet voor bij VERBOUWE.

Deze kaart bevat een uitgebreide tekst met de aanduiding van wat er op staat aangegeven en een verklaring van de diverse landmeters waarbij ze de echtheid van hun copie bevestigen.

In feite gaat het dus om een kaart uit 1553. Wat leert zij ons ?

- Zij geeft duidelijk weer dat Mariakerke, in 1553, bij 's Heerwoutermans Ambacht behoorde. Dit wordt tenandere bevestigd door de Ommeloper van 's Heerwoutermans Ambacht uit 1559.

- Er komen diverse toponiemen op voor die we op latere kaarten niet meer vermeld zien of onder een andere vorm. vb. Haveloze speye = Gouweloze speye; Cleenen Syde wech, Cleenen Keynaert; Speertbrugge (tussen Stene en Snaaskerke); Lenebud speyen; Haeghe brugge; Spapen heulbrugge; Peerde brugge (tussen Snaaskerke en Oudenburg).

- De kerk van de Nieuwe stad staat niet getekend en de bebouwing aan de oostkant van de stad is zeer gering. Dit zou kunnen wijzen op de copie van een nog oudere copie.

- Ter hoogte van het westers hoofd komt een relatief groot gebouw voor die niet voorkomt op de kaart van J. VAN DEVENTER (1560).

- Van de door VLIETINCK genoemde West Keynaertweg komt enkel een stuk voor dat ligt tussen het Smouthuis (aan de haven) en de Hogen Dijkweg.

- Er staan 5 molens op het plan van Oostende waar er bij J. VAN DEVENTER(1560) maar 4 staan.

- Geeft duidelijk aan waar de oorzaak ligt van de scherpe bocht die de huidige Steense Dijk maakt nabij de Lariksenlaan.

- Dat een stuk van het Schependom van Oudenburg binnen het geografisch gebied van 's Heerwoutermans Ambacht ligt.

2. Figuratief plan van de stad en omgeving getiteld "OOSTENDE" getekend door Jacques Roelof VAN DEVENTER (1560).

Komt voor in VERBOUWE onder het nummer 184. Voor de algemene beschrijving van deze kaart verwijzen we naar de tekst uit VERBOUWE.

Dit is DE kaart van Oostende van voor het Beleg.

Te weinig gekend en onmisbaar bij de bestudering van deze kaart is de historische schets van Victor FRIS (4 blz.) die verscheen bij de facsimile uitgave van deze kaart in "Atlas des Villes de la Belgique au XVIIe siècle" Bruxelles 1911.

3. Kaart van het Brugse Vrije.

Geschilderd door Peter POURBUS tussen 1562 en 1571 (De gegevens met betrekking tot het West-Vrije - waarin Oostende en omgeving - werden door POURBUS opgenomen tussen 12 en 30 september 1562).

Deze kaart werd herschilderd door Pieter CLAEYSSENS tussen 1596 en 1600, omdat de kaart van POURBUS deterioreerde.

Deze kaart hing, tot voor een paar jaar, in de benedenzaal van het Stadhuis van Brugge maar verhuisde naar het Stadsarchief (gebouw van het Brugse Vrije - het vroegere Gerechtshof) waar ze nu te zien is.

Komt niet voor bij VERBOUWE.

Ridder MARCHAL maakte in de 19de eeuw (voorgedragen 8 februari 1847) een bijdrage over deze kaart : "Notice sur la carte géographique et héraldique du Franc de Bruges ouvrage de Pierre Pourbus". Bij deze tekst hoort een uitslagblad met de nauwkeurig nagetekende kaart (te vinden in Stadsbibliotheek Oostende en Brugge).

De tekst van ridder MARCHAL geeft een massa informatie i.v.m. deze kaart en de oorsprong ervan. Hij analyseerde de wapenschilden die er op voorkomen en geeft een lijst van de plaatsnamen die er op staan. Deze laatste lijst bevat nogal wat foutief gelezen namen van plaatsen.

Deze kaart is van uitzonderlijk belang voor de studie van de omgeving van Oostende in de tweede helft van de 16de eeuw en voor de grote veranderingen die voor en door het beleg plaatsvonden. Gekoppeld aan de beschrijving van de Ommeloper van 's Heerwoutermans Ambacht uit 1559 maakt ze het mogelijk al de beginnen van de Ambacht nauwkeurig te situeren.

Beschikkende over een dia, die het gedeelte 's Heerwoutermans Ambacht (zonder Mariakerke) van deze kaart weergeeft, stelde ik een vergrootte copie ervan ter beschikking van de verzameling van de Kring. Ons geacht lid, de heer Gerard VAN DAMME, maakte een zo getrouw mogelijke tekening van deze vergroting die hij op zijn beurt ter beschikking stelde van de Kring. De twee copies hangen naast elkaar in het Heemmuseum.

De originele kaart is gekleurd. De dijken zijn in het wit aangegeven, de waterlopen in het zwart en de wegen in het rood.

Zeer interessant zijn op deze kaart :

- de weergave van de wapenschilden van sommige gemeenten
- de situering van het verdwenen Sinte Catharine-West
- de lintbebouwing langs bepaalde wegen
- de toponiemen die er op voorkomen
- de topografie van het gebied van 's Heerwoutermans Ambacht die door de Vloeiing van 1584 en de daaraan verbonden gevolgen totaal zal veranderen.

4. Plan van de stad Oostende 1583-84 door Ferdinand BAERT.

Vermeld in VERBOUWE onder nr. 185. Enkel gekend door vermelding in de rekeningen.

5. Plan van de stad Oostende 1585-86 door Pieter CLAEYS.

Vermeld in VERBOUWE onder nr. 187. Enkel gekend door vermelding in de rekeningen.

6. Plan van Oostende.

The towne of Ostende wythe the situacion and fortyffication of the same wher in by the allphabet conteyned heerein maye be found al placys requicite too be knowen within the same (c. 1602).

British Library. London. Maps 186.h.1. (49).

A photographic reproduction of a map in the library of the Marquess of Salisbury at Hatfield, vol. 1. no 49.

Niet vermeld in VERBOUWE.

British Library libeleerde deze kaart circa 1602. Op basis van de grootte van het inbraakgebied na de vloeiing van 1584; de nog eerder primitieve versterking van de stad Oostende; de vergelijking met de versterkingen op een volgende kaart (gedateerd 1590) en sommige teksten doen ons vermoeden dat deze kaart omstreeks 1587 moet gedateerd worden.

Deze kaart is belangrijk omdat zij de oudst gekende is die Oostende met versterkingen toont. Dank zij de heer Richard VERBANCK werd de tekst in het kadertje op een degelijke wijze verwoord. Hierdoor kunnen we ons een zeer goed beeld vormen van de versterkingen die in de stad waren opgeworpen.

7. Plan van de omgeving van Oostende.

Names of the townes and fortes emblocking the towne of Ostende. Simone Basilio Authorie D. Rob. Adami anno 1590.

British Library. Maps 186.h.2. (46).

A photographic reproduction of the original in the library of the Marquess of Salisbury at Hatfield House, vol. 2. no 46.

Komt niet voor bij VERBOUWE.

Deze kaart is voornamelijk belangrijk voor de buitengordel van forten die anno 1590 reeds in stelling waren om Oostende af te schermen van het omliggende (Leffinge, Snaaskerke, Oudenburg, Stalhille, Meetkerke, Blankenberge). De binnengordel van forten rond Oostende kwam er eerst vanaf 1599.

Ook de aanduiding van Leffinge-dijk is belangrijk. Deze wordt vermeld door COX (Van den tocht in Vlaanderen) maar kreeg naar mijn weten nooit geen aandacht bij VLIETINCK, noch bij andere auteurs. Deze dijk lag tussen Mariakerke en Raversyde.

8. Militair plan van Oostende.

A manuscript military plan of Ostend. Simone Basilio. Ar. D. Rob. Adami faml. 1590.

British Library. Maps 186.h.1. (51).

A photographic reproduction of a map in the library of the Marquess of Salisbury at Hatfield House. vol. 1. no 51.

Komt niet voor bij VERBOUWE.

Deze kaart kan vergeleken worden met kaart 6 (1587). De versterkingen zijn lichtjes uitgebreid, er kwam een volwaardig bastion in de oude stad en twee natte grachten aan de oostkant van de stad.

De gevolgen van de inundatie van 1584 zijn op deze kaart zeer goed merkbaar en, in tegenstelling met kaart 6, omringen ze nu reeds de volledige stad.

De oude haven werd intens gebruikt. Er liggen niet minder dan 9 schepen met het achterschip afgemeerd tegen de kaai.

9. Plan van Oostende.

A manuscript plan of Ostend and its fortifications. 1593.

British Library. Maps 186.h.1. (44).

A photographic reproduction, on reduced scale of a map in the library of the Marquess of Salisbury at Hatfield House vol. 1. no 44.

Komt voor bij VERBOUWE onder nummer 189.

Voor een verdere beschrijving van deze kaart verwijzen we naar VERBOUWE.

Wellicht een van de mooiste kaarten van Oostende van voor het beleg vanwege de huis voor huis tekening van de binnenstad.

Spijtig genoeg staan er geen aanduidingen in de "cartouche" maar dit kan verholpen worden door de aanduidingen op kaart 8 te gebruiken.

De kerk in de nieuwe stad staat zeer nauwkeurig getekend.

Het aantal bastions is gelijk gebleven maar ze werden gedubbeld met hoorns en kroonwerken.

10. Plan de la ville d'Ostende. 16 juli 1600.

Koninklijke Bibliotheek Brussel. Cliché 538 B.

Verzameling Cyril E. Kenny. London.

Uit de vroegere verzameling George Ist Baron Dartmouth.

Komt voor bij VERBOUWE als 192.
Voor een verdere beschrijving van deze kaart verwijzen we naar
VERBOUWE.

Deze kaart is belangrijk voor :

- de situeringen van de versterkingen rond Oostende juist voor het beleg.
- de resten voor het fort van Bredene van een ouder fort (Romeins ?)
- sommige toponiemen "eerste ambacht", "tweede ambacht", "Stynckleet" enz.
- Deze kaart is volgens de aanduiding gedateerd 16 juli 1600. Ze geeft dan ook de situatie weer juist voor het beleg begon.

Tot daar de opsomming van enkele interessante kaarten met betrekking tot Oostende en omgeving van voor het beleg van 1601-1604. Deze opsomming vormde een deel van de voordracht die ik in mei 1993 over hetzelfde onderwerp voor onze Kring behandelde.

OOSTENDE BESCHOTEN VANUIT ZEE

In het voorjaar 1941 werd Oostende vanuit zee beschoten, 's nachts, gedurende een half uur, iedere 30 sec. een salvo, dus ongeveer 60 granaten.

Dit is slechts éénmaal gebeurd gedurende de oorlog, ik bevond mij in Brugge (op de Guldenvlieslaan, dit is de Westkant van Brugge), de ontploffingen waren zeer duidelijk hoorbaar en het geluid was helemaal anders dan dat van een luchtbombardement.

Voor zover ik heb horen vertellen zijn de granaten terecht gekomen op de Halve Maan, havengeul, Zeewezendok, en op de Opex (kerk van de Opex ? ?).

Wie weet bijzonderheden over deze beschieting, juiste datum, naam van oorlogsschip, slachtoffers, schade ?

Graag uw antwoord aan dhr. I.G. Camerlinck
Kaaistraat 3, bus 3
8400 Oostende

FORTIFICATIES AAN DE KUST

In 1989 verscheen bij de uitgeverij CIACO, Louvain-la-Neuve het boek "Plans Inédits de Places Fortifiées XVIIe-XVIIIe siècle" van J.L. VAN BELLE.

- p. 76-78 vinden we Nieuwpoort met een stadsplan en een plan voor een sluis bij de Palinkbrug.
- p. 79-83 vinden we Oostende met een stadsplan, een plan van het Fort Philippus en een ontwerp voor de Kaaipoort.

Het boek is aanwezig in de leeszaal van de Stadsbibliotheek.
Referentie : 912/B.

Norbert HOSTYN